

PWN-Brief

Pastoraat voor woonwagengewoners, Sinti en Roma in Nederland

Emmaplein 19 B, 5211 VZ 's-Hertogenbosch

nummer 26 - augustus 2014

Tijdens de World Meeting of the Episcopal Promoters and National Directors of the Pastoral Care of Gypsies in Rome, wordt Jan van der Zandt m.s.c. in de gelegenheid gesteld de paus persoonlijk te begroeten. Lees erover pagina 3 en 4. Foto: © Servizio Fotografico de "L.'O.R.", Città del Vaticano, 5 juni 2014

De Kerk en de periferie / 3, 4

Internationale Romaconferenties in Venetië en Rome

Aanwezig zijn voor een betere communicatie / 5

Nieuwe brochure: Kerk & presentie / 5

'Woonwagenvoorziening mét en voor jongeren' / 6

Solidair Groningen & Drenthe start nieuw project

Stille helpers / Het Mgr. Bekkersfonds / 7

2 Aandacht voor...

In het teken van dienstbaarheid

Mw. Ria Traa (1932-2014)

Vanwege de deconcentratie van het grote woonwagencentrum in 's-Hertogenbosch, midden jaren negentig, kwam er in Vught een subcentrum. Ria Traa (voorheen maatschappelijk werkster) heette hen daar namens de parochie welkom. Zij bezocht de locatie regelmatig en besteedde veel aandacht aan de kinderen en de moeders. Ook bereidde zij doopsels en eerste communies voor en hield nauwgezet in de gaten of de kinderen wel goed naar school gingen. Ria Traa overleed op 7 juni jl, 82 jaar oud.

Zuster Beatrijs Leermakers (1917-2014)

Zuster Beatrijs, Jakoba Maria Leermakers, zuster van de congregatie Dochters van Maria en Joseph te 's-Hertogenbosch, is maar liefst 25 jaar hoofd geweest van de woonwagenschol in Beverwijk en later in Heemskerk. Zij werkte hierbij nauw samen samen met haar collega-lerares en vriendin Magda van Bergen Henegouwen. Later volgde zij haar leerlingen met belangstelling in het verdere leven en was uitermate trots als zij hoorde dat die het goed hadden gedaan op de middelbare school, in het werk of in het gezin. De woonwagebewoners denken met liefde aan haar terug en zijn haar dankbaar voor haar grote inzet en warme belangstelling. Zuster Beatrijs en Magda van Bergen Henegouwen werkten lang samen met de aalmoezenier van het woonwagenwerk in dat gebied, Pater Arie Koot o.m.i. Zr. Beatrijs, overleden op 5 april jl., bereikte de leeftijd van 96 jaar.

Jan van den Elzen mhm (1933-2014)

Jan van den Elzen heeft zich vooral ingezet voor de woonwagebewoners na de deconcentratie van het grote woonwagencentrum Groenendaal in Roosendaal. Hij richtte in 1985 vanuit Kerk en samenleving een aparte werkgroep op om dienstbaar te zijn aan de bewoners bij de verhuizingen naar de subcentra. Jan was een goede bemiddelaar en stond steeds voor vrede en gerechtigheid. Toen de klus geklaard was bleef hij vanuit pastoraal oogpunt belangstelling houden voor de woonwagebewoners in Roosendaal en omgeving. Jan van den Elzen, overleden op 17 mei jl. werd 81 jaar.

'Mijn geluk is dat ik mensen nabij mag zijn in een moeilijke levensfase. Je raakt de kern van het leven. Je bent met elkaar dicht bij God'

(Jan van den Elzen mhm)

Cordaid bestaat
honderd jaar en
dat viert de orga-

nisatie met een eerbetoon aan Stille Helpers. Stille helpers zijn mensen die belangeloos voor iemand zorgen, vrijwilligerswerk doen of een project starten. Cordaid plaatst hun verhalen uit binnen- en buitenland op de website ditwilikmetjedelen.nl

Kijk op pagina 7 voor een interview met Nelly van de Ven, Stille Helper voor de Sinti in Gemert.

Sintibedevaart 2014

17 t/m 20 juli Roermond

Foto's: © P. Ermers, Melick

De kerk en de periferie

In de afgelopen maanden vonden er twee internationale conferenties voor het pastorale werk onder woonwagengewoners, Sinti en Roma plaats. Toevallig speelden beide zich af in Italië. Het CCIT, het Comité Catholique International pour les Tsiganes, kende dit jaar nabij Venetië het thema Het afbreken van muren en in Rome sprak een mondiaal gezelschap - op de eerste dag samen met paus Franciscus - over Het dichten van kloven.

Het CCIT: 'Haal muren neer'

Het 39ste CCIT-congres vond van 4 tot en met 6 april jl. plaats aan de Adriatische Zee vlak bij Venetië, al sinds de vroege middeleeuwen een plaats van druk handelsverkeer en ontmoeting tussen Oost en West. Zo'n honderdvijftig deelnemers, vanuit alle geledingen van de katholieke Kerk in Europa, wisselden met elkaar van gedachten over de penibele situatie van de Roma op het Europese continent en over strategieën om als plaatselijke kerken hierin verbetering te brengen.

De Kleine Zusters van Charles de Foucauld, hier tijdens het CCIT-congres, zijn in verschillende landen van Europa aanwezig onder de Roma.

Stigmatisering en uitsluiting met alle materiële en immateriële problemen die daarmee samenhangen, zijn nog steeds het lot van veel mensen met een nomadische achtergrond. Dat het hierbij gaat over grensoverschrijdende wantoestanden die ook intern van de Kerk meer samenwerking en dialoog vragen, gaf het gekozen thema perfect aan: 'Haal de muren neer van discriminatie en uitsluiting'. Ook onder elkaar immers weten christenen van muren. En ieder die helpt de muren tussen de Sinti, de Roma en de burgersamenleving neer te halen, moet bij zichzelf soms muren slechten om tot een beter menselijk contact te komen.

Het Vaticaan: 'Overbrug die kloof'

In Rome stond op 5 en 6 juni jl. de pastorale zorg voor woonwagengewoners, Sinti en Roma in de wereld centraal. Hiervoor waren alle landelijke pastores uitgenodigd, gedelegeerden van de bisschoppenconferenties en overige hoogwaardigheidsbekleders binnen de katholieke Kerk. De tweedaagse *World Meeting of the Episcopal Promoters and National Directors of the Pastoral Care of Gypsies* in het Vaticaan stond in het teken van paus Franciscus' visie dat de Kerk zich moet begeven in de periferie van de samenleving. Vooral kwam naar voren wat de lokale parochies kunnen doen om de kloven die er bestaan te overbruggen. Vooral de kloof tussen de gemiddelde burger en de Roma is soms onoverbrugbaar groot. Verschillende Oost-Europese woordvoerders gaven aan dat een groot aantal parochies in hun landen voor de helft bestaat uit Roma die aan de uiterste grenzen van de samenleving leven. Het zijn mensen die vaak naar de rijkere landen trekken om hun geluk te beproeven of wat willen bijverdienen. In Nederland kennen we voornamelijk de Zelfkrantverkopers en de straatmuzikanten.

Impulsen voor leken

In een speciale audiëntie benadrukte paus Franciscus dat de lokale kerk de missie heeft om ook de mensen die zich ophouden aan de rand te betrekken. In de dagelijkse praktijk is dit een grote opgave vanwege priestertekorten en onderlinge maatschappelijke verschillen. De deelnemers waren het erover eens dat naast priesters en diakens, leken voor deze taak dienen te worden opgeleid. Enkele bisschoppen pleitten voor een actie om op diocesaan niveau hiervoor impulsen te geven. Ook gaven ze aan dat de missie onder de Roma in priester- en diakenopleidingen meer aandacht moet krijgen. >

Ook bij ons

In Nederland, zo gaf landelijk coördinator Jan van der Zandt m.s.c. aan, is er in de loop der jaren voorzichtig vooruitgang geboekt aangaande wederzijdse betrokkenheid. Dat kinderen van woonwagengewoners, Sinti en Roma het basisonderwijs volgen is bijna gewoon geworden; het voortgezet onderwijs en de gang naar werkgelegenheid laten, net als in veel Europese landen, nog veel te wensen over.

Huisvesting op woonwagencentra in de wijken en die van Roma veelal in huizen, blijft een zorg, evenals de armoede en schuldenproblematiek.

De culturele en religieuze eigenheid verdient respect en begrip en vraagt inzet van zowel de bevolkingsgroepen als de burgers, binnen de parochie en in de lokale samenleving.

Een spreker tijdens het Wereldcongres in het Vaticaan.

Rechten

De aandacht vanuit parochies is in Nederland groeiende, stelt Van der Zandt. Pastores staan meer dan voorheen open voor traditionele wensen rond sacramentbedieningen. Echter het aanwezigheidspastoraat, de aandacht voor mensen die verder van de Kerk verwijderd zijn en die vastlopen door tal van sociale en maatschappelijke problemen, is moeilijk te realiseren. Er wordt gemakkelijk met een boogje om deze mensen heen gelopen met als verontschuldiging geen tijd of geen geschikte mensen.

Woonwagengewoners, Sinti en Roma leven in ons land minder aan de rand van de samenleving dan elders en de muren zijn hier en daar al geslecht, maar de integratie in de burgersamenleving is nog pril en kwetsbaar. Bij incidenten kan de stemming zo weer omslaan. Begrip, alertheid en aandacht blijven dus geboden als wezenlijke taken voor een kerkgemeenschap.

Of zoals paus Franciscus het verwoordde: *'We weten dat het een complexe werkelijkheid is, maar zeker de zi-geunerbevolking is ook nodig om bij te dragen aan het algemeen welzijn. Dit*

is mogelijk met voldoende medeverantwoordelijkheid, de naleving van de rechten en de bevordering van de rechten van elke persoon.' Dat vraagt om een stevige handdruk. ■

Opmaat naar 7 oktober

Landelijke studie- en ontmoetingsdag van het PWN

Op de eerstvolgende landelijke studie- en ontmoetingsdag van het PWN in oktober a.s. zullen de beide thema's van zowel het CCIT: *Het afbreken van muren* als het Vaticaan: *Het dichten van kloven* aan de orde worden gesteld. De deelnemers wordt de vraag voorgelegd hoe het met de parochies in Nederland, meer specifiek de eigen parochie, is gesteld ten aanzien van mensen aan de rand van de samenleving. Zijn de nieuw gevormde grotere parochie-eenheden in staat om ook aanwezig te zijn bij die mensen die leven in de periferie? Zo niet, hoe kunnen zij gestimuleerd of geactiveerd worden?

De jaarlijkse ontmoetingsdag van het PWN vindt plaats op

dinsdag 7 oktober
10.00 - 16.00 uur

in het klooster van de zusters JMJ Mariënborg te 's-Hertogenbosch.

U kunt zich alvast opgeven.

Dat kan telefonisch:

073-6921399, of per e-mail:

pwin@telfort.nl

Aanwezig zijn voor een betere communicatie

In de afgelopen jaren zijn er bijzondere projecten ontwikkeld voor Roma en Sinti vanuit en met medewerking van de instelling Pastoraat Woonwagengewoners in Nederland, het PWN.

We denken hierbij aan het Romaproject in 's-Hertogenbosch, het Sintiproject in Gemert en het aandachtsproject voor Roma binnen het Missionair Servicecentrum Tilburg (MST). Aan de hand van onder meer deze activiteiten heeft de Stichting Media PWN publicaties uitgebracht, zoals Door alle tijden en Ten dienste van, waarin de werkervaringen zijn opgetekend voor de belangstellende lezer.

In de nieuwe uitgave **Kerk & Presentie Aanwezigheidspastoraat voor woonwagengewoners, Sinti en Roma** wordt een nog pril initiatief in Nieuwegein beschreven: het tot stand brengen van een betere communicatie tussen de Roma, de burgers en de plaatselijke overheid, vooral bij onderlinge maatschappelijke en sociale problemen.

Presentiewerkers

De situatie van een aantal Roma, Sinti en woonwagengewoners in Nederland is ronduit schrijnend. Velen hebben met complexe problemen te maken. Stateloosheid, armoede of onderwijsachterstand kunnen generaties lang doorwerken en het isolement waarin mensen verkeren, in stand houden. Het wantrouwen naar burgers en instanties kan groot zijn. Binnen gemeentelijke instellingen en parochies ontbreekt soms het nodige begrip van de eigen gewoonten en cultuur van deze mensen.

Dit vraagt om de inzet van intermediairs als presentiewerkers die aan beide kanten, bij de woonwagengewoners, Roma en Sinti zowel als bij overheden en plaatselijke kerkgemeenschappen, vertrouwen genieten. Hun inzet betekent dat zij kunnen helpen bewerkstelligen dat mensen uit deze bevolkingsgroepen hun eigen talenten en krachten ten

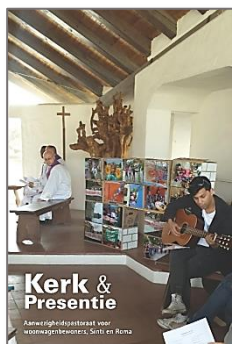
goede kunnen laten komen aan onze samenleving.

Aan de slag

Sinds enkele jaren is **Hans Oldenhof p.w.** betrokken bij de problematische situatie van enkele Romagezinnen in de gemeente Nieuwegein. Hij heeft binnen de diaconie van zijn parochie ontdekt dat hij als pastoraal werker hierin van grote betekenis kan zijn. Naast een algemene beschrijving over de situatie van de Roma wordt in deze brochure zijn wijze van presentiewerk gevolgd in de katholieke geloofsgemeenschappen van Nieuwegein en IJsselstein. Oldenhof gaat hierbij in op de vraag wat de intermediair nodig heeft om het werk goed te kunnen doen. Met deze brochure wil het PWN de in deze plaatsen opgedane ervaringen niet laten vervliegen, en wellicht de lezers inspireren om ook in actie te komen.

Kerk & Presentie

Aanwezigheidspastoraat voor woonwagengewoners, Sinti en Roma

is een uitgave van de Stichting Media PWN, samengesteld door Hélène van Hout en Jan van der Zandt m.s.c. met medewerking van Hans Oldenhof p.w. 28 pagina's, geïllustreerd.

Vormgeving: Licis-Vormgeving, Heeswijk. Druk: Wihabo, Geffen.

© 2014 - ISBN 978 90 814 0944 5

Bestellen: Maak € 5,00 (incl.porto) per exemplaar over op bankrekeningnummer **NL16 RABO 0324 6312 19** ten name van de Stichting Media PWN te 's Hertogenbosch.

Meer informatie: tel. 073-6921399; pwin@telfort.nl

Project 'Woonwagenpastoraat mét en voor jongeren' van start

In juli 2014 is Solidair Groningen & Drenthe samen met de diocesane werkgroep 'Woonwagenpastoraat' een project gestart voor jongeren uit woonwagencentra. 'Woonwagenpastoraat mét en voor jongeren' is een project dat vooral deze jongeren wil ondersteunen in geloofs- en zingevingsvragen.

Jongeren uit woonwagencentra hebben zorg dat zij hun traditie en geloof verliezen. Zij vormen de eerste generatie woonwagenbewoners die hun vrienden, schoolgenoten en andere sociale contacten buiten het centrum hebben. Daar komen zij in aanraking met andere ideeën over geloof en leven. Dit brengt hen aan het twijfelen over wat ze van hun (groot)ouders hebben meegekregen. Tegelijkertijd voelen zij zich diep verbonden met hun familie en traditie die hen heeft gevormd tot wie zij zijn. In de burgermaatschappij is er voor jongeren geen ruimte voor hun beleving en hun uitingen van geloof en traditie. De vragen waar zij mee zitten worden niet gedeeld door leeftijdsgenoten. Zij zoeken bijvoorbeeld naar een manier om de saamhorigheid, die zo kenmerkend is voor woonwagenbewoners, te behouden. Maar vooral ook zoeken ze naar houvast en richting in hun geloofs- en levensvragen.

Het eigen karakter van de geloofsbeleving van woonwagenjongeren kan verrijkend zijn voor andere jongeren. Want ook andere christelijk gelovige (burger)jongeren kunnen met hun vragen en ideeën over geloof over het algemeen niet terecht bij vrienden. Deze twee groepen zouden elkaar dus veel te bieden hebben.

Dat zien de woonwagenjongeren zelf ook. Zo noemen ze de betekenis van zegening, de zintuiglijkheid (het aanraken van heilige plaatsen) waarmee ze de wereld zien en tegemoet treden, de betekenis van voorbeden en de saamhorigheid (familie). En dat je wat over moet hebben voor je geloof, namelijk tijd en inzet. Door je te schuren aan andere inzichten en ideeën van mensen in wie je vertrouwen hebt, groeit je eigen identiteit.

Ook woonwagenjongeren gingen mee op bedevaart naar Lourdes in september 2013.

Foto: Margo Scholten

Samen

In het bisdom Groningen-Leeuwarden is al jarenlang een werkgroep woonwagenpastoraat actief. In september 2013 organiseerde deze werkgroep een bedevaart naar Lourdes waaraan ook jongeren deelnamen. Tijdens de busreis werd openlijk met elkaar gesproken over verschillende onderwerpen, waaronder het geloof. Deze jongeren hebben behoefte om te praten over al die vragen die hen bezighouden. Zo gaven ze aan dat ze ook wel zoeken naar andere geloofsgemeenschappen, zoals de pinksterbeweging. Maar daar missen ze Maria en het saamhorigheidsgevoel in de gemeenschap.

Doelstelling van het project

25 jongeren uit woonwagencentra in Groningen, Emmen en Coevorden (en 25 jongeren uit parochies) krijgen in het contact met elkaar meer zekerheid over hun eigen geloofsbeleving en eigen waarden. Ze kunnen daardoor met meer zelfvertrouwen aan de samenleving meedoen. Ze zijn minder kwetsbaar in hun sociale omgeving. Dit wordt bewerkstelligd door kleine geloofsgemeenschappen / geloofsgroepen te starten. Het driejarig project wordt mede mogelijk gemaakt door het Skanfonds.

Bovenstaande tekst is een samenvatting van de projectbeschrijving door Ellen Hogema van Solidair Groningen & Drenthe.

MY EXPERIENCE NELLY VAN DE VEN

“Alle Sinti-kinderen gaan nu naar school”

Nelly van de Ven (72) is vrijwilliger bij het pastoraat voor woonwagenebwoners, Sinti en Roma in Nederland. Wekelijks bezoekt ze Sinti-gezinnen in Gemert en helpt hen met financiële en praktische zaken.

Wat staat er deze week op je programma?

“Ik bezoek een Sinti-familie. Een dochter heeft haar zieke, dementerende moeder in huis genomen. De dochter kan niet lezen of schrijven. Ik help haar met het aanvragen van een persoonsgebonden budget en het beheren van het geld.”

Hoe ben je hier ingerold? “Ik was opbouwwerker in Den Bosch en heb 25 jaar met woonwagenebwoners gewerkt. Na mijn pensionering vroeg het pastoraat in Gemert mij om onderzoek te doen naar de leefomstandigheden van de Sinti hier. Ik ben me rot geschrokken. Families zaten zwaar in de schulden, kinderen gingen niet naar school. En niemand deed wat.”

En nu? “Een Sinti-vrouw kreeg een baan op een lagere school. Dat bleek een keerpunt. Zij nam haar eigen kinderen mee, en vervolgens kwamen ook de andere Sinti-kinderen. Elke ochtend kijkt ze of iedereen er is. Ontbreekt er een kind, dan belt ze. We zijn nu tien jaar verder. Inmiddels

gaan alle Sinti-kinderen in Gemert naar school.”

Wat drijft jou? “We waren vroeger met twaalf kinderen thuis en heel arm. Ik was de enige in de klas met klompen. Ik voel wat die kinderen voelen: iedereen heeft een laptop, iedereen heeft een fiets, behalve jij.”

Ben je anders tegen Roma en Sinti aan gaan kijken? “Bij ons thuis bestonden geen vooroordelen over zigeuners. Van mijn vader mochten ze altijd met de wagen in de wei staan. De Sinti leven in een wij-cultuur, dat vind ik prachtig. Toen mijn man ziek werd, stuurden ze me naar huis: ‘Jij moet nu niet bij ons zijn, maar bij hem.’ Dat aanvoelen wat echt belangrijk is, er altijd zijn voor elkaar. Daar geniet ik van.” **MIRJAM VOSSEN**

Het Mgr. Bekkersfonds

Naast het Skanfonds, Cordaid en meerdere andere grote en kleine fondsen, kan de Stichting Mgr. Bekkersfonds van de instelling PWN een financiële ondersteuning bieden aan hen die het nodig hebben. Soms komen presentiewerkers of contactpersonen in het woonwagepastoraat bij gezinnen waar blijkbaar niemand zich verder nog iets van aantrekt. Er gaat veel mis in die huishoudens: schulden lopen op, armoede viert hoogtij, kinderen krijgen niet voldoende te eten.

Het doel van de Stichting Mgr. Bekkersfonds is tegemoet te komen aan kleine, vaak dringende noden onder deze gezinnen. Met relatief kleine bedragen kan het Mgr. Bekkersfonds tegemoet komen aan bijvoorbeeld het eerste noodzakelijke levensonderhoud, noodopvang, een winterjas of regenlaarzen voor de kinderen. Hulpverleners worden vervolgens ingeschakeld om samen met de betrokkenen voor een structurele oplossing van hun problemen te zoeken.

Wilt u helpen?

NL19 RABO 0121 9827 42
ten name van de Stichting Mgr. Bekkersfonds te 's-Hertogenbosch.

Overgenomen uit *One World*, bijlage *My World*, juni 2014, pag. 16

Dank u wel!

Feesten, bedevaarten en meer

Zowel in het juli- als in het augustusnummer van de *Zelfkrant* wordt door Berna Deiman, journalistiek medewerkster, aandacht besteed aan woonwagenebwoners, Sinti en Roma in Nederland. Vooral rond het thema feesten, bedevaarten en het pastoraat onder deze bevolkingsgroepen in Nederland. Meer info: T. 06 16531677 / E. dezelfkrant@gmail.com

Colofon

De *PWN-Brief* is een viermaandelijks uitgave van het PWN en verschijnt in de maanden april, augustus en december.

ISSN 2214-1146

Interviews en teksten

Jan van der Zandt m.s.c.
Hélène van Hout

Lay-out en eindredactie

Hélène van Hout

Druk

Drukkerij *Zelfkrant*
's-Hertogenbosch

Contactadres

Pastoraat Woonwagenbewoners in Nederland - PWN
Stichting Media PWN
Stichting Mgr. Bekkersfonds
Emmaplein 19 B
5211 VZ 's-Hertogenbosch
Tel. 073-6921399
E: pwin@telfort.nl
Meer informatie onder:
www.rkdiaconie.nl

Giften

Een vrijwillige bijdrage om deze *PWN-Brief* te bekostigen stellen wij zeer op prijs en is welkom op NL59 RABO 0121 9051 01 ten name van het Pastoraat Woonwagenbewoners in Nederland te 's-Hertogenbosch.

Giften voor acute noodhulpverlening ten behoeve van woonwagenbewoners, Sinti en Roma: NL19 RABO 0121 9827 42 ten name van de Stichting Mgr. Bekkersfonds te 's-Hertogenbosch.

Het PWN wordt ondersteund door een solidariteitsbijdrage van de gezamenlijke religieuzen in Nederland via de Commissie PIN.

Zoals u het zegt...

- Samen -

'Door je ideeën, belevingen en waarden te schuren aan die van anderen, groeit je eigen identiteit. En dat schuren gebeurt door met elkaar te praten, maar vooral ook samen dingen te gaan doen, samen te vieren, dat voor te bereiden en samen te leren.'

Ellen Hogema, in het projectplan

'Woonwagenpastoraat mét en voor jongeren', juli 2014

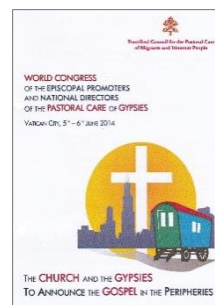
- Zelfrelativering -

'Bij de franciscaanse spiritualiteit hoort naast blijmoedigheid ook een gezonde dosis zelfrelativering. Als iets goed lukt, ook bij presentiewerk, dan prijs in mijn binnenkamer God. Lukt het helemaal niet, dan prijs ik God en probeer het later misschien op een andere manier. Tot lof van Christus.'

Hans Oldenhof p.w. in *Kerk & Presentie*, pag. 24

- Kwetsbaar -

'De mensen met minder bescherming zijn, in feite, degenen die vallen in de valkuilen van uitbuiting, gedwongen bedelarij en andere vormen van misbruik. Zigeuners behoren tot de meest kwetsbare groepen, vooral met weinig hulp voor integratie of de bevordering van de betrokkenen bij de verschillende aspecten van het maatschappelijk leven.'

Paus Franciscus in zijn toespraak op 5 juni 2014

- Stimulans -

'Hun contact, hun energie en hun vermogen om er weer bovenop te komen hebben mij altijd moed gegeven en zijn een stimulans voor mij geweest. Het is een volk dat vooruitkijkt en in deze zin denk ik dat het iets te zeggen heeft aan de samenleving en de Kerk.'

Thérèse Poisson tijdens het CCIT-congres over haar contacten met Roma in de sloppenwijk van het Franse Nanterre

- Armoede -

'Als een kind geen dagelijks brood meekrijgt, geen fatsoenlijke kleren heeft of schoenen aan zijn voeten, dan gaat het niet naar school. Wanneer krijgen kinderen een minderwaardigheidscomplex? Juist hierom. Kinderen moeten mee kunnen met de rest; ze hoeven niet vooraan te staan, maar ze moeten ook niet buiten de boot vallen.'

Intermediair en Stille Helper **Nelly van de Ven** in 2012